

Den danske hærs uniformering i 1864

af Preben Kannik

(Chakoten 1964/2. 19 årgang nr. 2)

Næsten lige så dystert som forløbet af krigen 1864 virker hærens uniformering i samme krig. Det festlige præg, der endnu i krigen 1848-50 var over soldatens påklædning, synes ganske forsvundet. Soldaternes udseende er i 1864 præget af store tunge mørke kapper og små uanselige huer, og dette i forbindelse med sorte støvler og sort lædertøj giver hele fremtoningen et tungt og dystert præg. Kun dragonerne lyser lidt op i billedet med deres lyseblå kapper og blinkende hjelme.

Infanteriet betragtedes af samtiden som en slags fællesnævner for hærens uniformering, og ud fra denne betragtning vil en gennemgang af infanteriets uniformering og udrustning sikkert være det bedste grundlag for en videre betragtning af uniformeringen af de andre våben, afdelinger eller korps og hærens munderingsvæsen som en helhed.

Infanteriet

Våbenfrakken, der oprindeligt var indført i 1848, var for infanteriet mørkeblå med to rækker knapper. På kraven fandtes et såkaldt spejl, der ved bagkanten havde to små knapper og fra disse to såkaldte blinde knaphuller - det vil sige syede markeringer - til kravens forkant. Skulderklapper og ærmeopslag var mørkeblå og kantede. På ryggen to lige lommeklapper med kanter og to knapper på hver, hvoraf de øverste sad i taljen. Kravespejl og kanter var højkrødet, og knapperne var af hvidt metal.

Siden 1842 havde infanteribataljonerne været kendetegnet ved påsyede klædestal på skulderklapperne. Dette ændredes i 1857. Tallene skulle herefter være løse og af nysølv og anbringes på skulderklapperne.

Her kan det måske bemærkes, at i den her omhandlede periode blev de lette bataljoner og jægerkorpsene forvandlede til "Infanteribatailloner", og dermed forsvandt de af dem hidtil bårne grønne uniformer, således at hele infanteriet i 1864 var ensartet uniformeret.

Bukserne var almindelige lange bukser af lyseblåt kirsej. Under krigen 1848-50 var det blevet sædvane under feltforhold at smøge bukserne op for nedden, og denne sædvane fulgtes stadig, når føret var dårligt, uden at det findes nævnt i påklædningsbestemmelserne.

*Infanterist
1864*

Felthuen var meget uanselig mørkeblå og havde som eneste udsmykning en klædeskokarde. Skyggen var af den såkaldte nedfaldende form, desuden var huen forsynet med en hagerem, der ligesom skyggen var af lakeret sort læder.

I stedet for bælgvanter reglementeredes 1853 uldne fingervanter.

Chakoten model 1858 var konisk, tilspidset opefter, af sort filt med omtrent parallelle over- og underkanter, puld (låget) af sort lakeret læder, skygge for og bag, ligeledes af sort lakeret læder. Den var fortil smykket med en sol (eller stjerne) slået af metal og derover en kongekrone, ligeledes slået af metal. Den var endelig forsynet med hageremme, besat med ringschupper af metal. Under højre hagerem en presset malet læderkokarde. Alle metaldelene var for infanteriet af nysølv. Over kronen var der holder til en pompon, der var mørkeblå for infanteriet. Det kan her lige nævnes, at denne chakot faktisk ikke blev brugt under krigen 1864. Kappen var mørkegrå, næsten sort, toradet mod 5 knapper i hver række. På ryggen blev vidden holdt sammen af en todelt spændetamp med en knap. Kraven var ombøjet, men kunne i dårligt vejr slås op og knappes sammen med en knap.

Kappen var uden kanter eller anden kulørt besætning. Knapperne havde samme farve som i våbenfrakken, og på skulderklappen anbragtes tal som på våbenfrakken. Kappen havde så megen vidde, at den kunne

bæres uden på udrustningen, men i regulativet for dens benyttelse anførtes, at den i tjenesten i garnisonen skulle bæres under tornyster og lædertøj.

Dens størrelse medførte også, at den ikke som de tidligere modeller kunne anbringes som en rulle på tornystrets overkant, men skulle bæres som en lang rulle om tornystrets 4 sider eller "en bandolier". I 1859 indførtes imidlertid den såkaldte kappebærerem, der medførte, at den rullede kappe kunne bæres i hesteskofacon om tornystrets overkant og sider.

Denne bæremåde blev som bekendt i brug lige til vore dage. Den usædvanlige kulde i vinteren 1863-64 medførte, at kapper var anlagt under det meste af krigen 1864, og den er følgelig det klædningsstykke, der har fæstnet sig mest i gengivelser af soldaten i ovennævnte krig. I forbindelse med den mørkeblå felthue og det sorte lædertøj og dækkende det meste af de opsmøgede lyseblå bukser bidrog kappen væsentlig til at give det danske infanteri det dystre udseende, det havde i 1864.

Infanterister 1864

Fodtøjet bestod af sorte skaftestøvler kaldet halvstøvler. Lædertøjsudrustningen skulle siden 1850 bestå af: livrem, 2 patrontasker, tornyster med remme, brødpose og feltflaske. For livremmen fastsattes i 1855 en ny model. Den var som det meste af lædertøjet af sort platlæder og forsynet med en såkaldt lås, d.v.s. den hægtedes sammen under en rektangulær messingplade. Desuden havde den en fastsyet taske med rum til sabel (sidevåben) og bajonet.

Patrontaskerne var nærmest halvrunde og blev ved hjælp af opknappelige stropper anbragt foran på livremmen, en på hver side af låsen.

Tornystret skulle være af sælskind og forsynet med en såkaldt fast ramme, d.v.s. en indvendig afstivning af træ, der bevirkede, at tornystret beholdt sin form også uden at være fuldt pakket. En prøve var blevet approberet 1852; dog fandtes så store mængder af ældre tornystre, ganske vist af forskellige konstruktioner, men dog fuldt tjenstdygtige, at ingen af denne type var blevet fremstillet, før en ny prøve blev vedtaget 11. april 1859. Fælles for alle tornyster modeller var, at de skulle have sorte bæreremme, der efterhånden indrettedes sådan, at hjælperemmen med en messinghage hægtedes i livremmen fortil i stedet for som på den oprindelige model med kroge i messingskydere på livremmen.

Brødposerne havde oprindeligt været hvide, men i 1852 bestemtes, at de skulle være grå. Imidlertid gik man i 1859 tilbage til de hvide, som dog fik et overtræk af sortmalet lærred. Bæreremmen til brødposen var af sort læder. Allerede i 1852 bestemtes, at de tidligere blikfeltflasker skulle afløses af flasker af glas med sort læderovertræk. Disse feltflasker kom imidlertid først i brug 1856, og allerede 1857 approberedes en ny prøve med overtræk og remme af ufarvet læder, den eneste lædergenstand i hele udrustningen, der ikke var sortsværtet. For infanteriet havde feltflaskerne af ny model korte remme og blev båret spændt på livremmen.

Om bæringen af lædertøjet kan bemærkes, at brødposen blev båret over højre skulder ved venstre side bag sidevåbenet, feltflasker på ryggen til højre, og at alle remme, der gik over skulderen, blev båret under skulderklapperne.

Underofficerer, underkorporaler og spillemænd

For disse gjaldt alt det ovenfor anførte dog mod tilføjelser af gradstegn, særlige kendetegn og visse lempelser med hensyn til bæring af oppakning. Gradstegnene bestod af sparrer af lidse - for infanteriet hvid - anbragt over våbenfrakkens opslag og følgende dettes form.

For de enkelte grader var gradstegnene følgende:

Kommandersergenter: 3 sparrer og 1 knap.

Sergenter: 3 sparrer.

Korporaler: 2 sparrer.

Underkorporaler: 1 sparre og 1 knap.

Den omtalte knap var en lille uniformsknap, der sad over øverste sparrespids. På kappen blev ovennævnte gradstegn båret i en spids vinkel oven for kappens opslag. Overkommandersergenter var efter 1849 både på våbenfrakke og kappe gradstegn lig sekondløjtnanters feltdistinktion, dog fremstillet af sølvsnor og siden 1860 fangsnor af sølv på chakoten.

Spillemænd havde oprindeligt været kendetegnet med de såkaldte svalereder. Disse gik imidlertid delvis ud af brug under krigen 1848-50, og i 1852 indførtes som kendetegn for hoboister, stabshornblæsere og spillemænd ved infanteriet højrøde skulderklapper både til våbenfrakke og kappe. På disse skulle bæres nysølvstal.

For kommandosergenterne, der siden 14. september 1854 ikke mere var normeret med gevær, bortfaldt patrontaskerne, og 1854 reglementeredes de mod et særligt lakerot gehæng. Den øvrige oppakning skulle bæres uforandret, men 1863 fritoges kommandersergenter for ved eksercits og manøvre at bære oppakning.

Det samme blev gældende for andre underofficerer, når de benyttedes som delingsførere, idet de desuden

ved sådan tjeneste også fritoges for at bære gevær og patrontasker.

Overkommandersergenterne havde efter 1849 af lædertøjssager kun været normeret med et gehæng til en sabel. Af en skrivelse fra krigsministeriet til generalkommandoerne af 2. december 1852 fremgår, at det under krigen havde været fortolket således, at dette gehæng var med "lange remme", altså analogt med det, der blev båret af officerer og beredne; denne sædvane skulle stadig være gældende. For ikke at påføre overkommandersergenterne forøget udgift, da de alle formodedes at være i besiddelse af gehæng med lange remme, blev det bestemt, at disse blot ikke måtte være for meget afvigende fra den almindelige form, hvorfor nogen model ikke blev fastsat.

Alle underofficerer var reglementeret med sabelkvaster; disse var rødgule for graderne indtil oversergent inklusive, medens kommandersergenters og overkommandersergenters var af sølv med rødt islæt.

Da spillemænd og hoboister ikke var normeret med gevær, indgik patrontasker ikke i deres udrustning, og tasken på deres livrem havde kun rum til sidevåben.

Til signalhorn var reglementeret en banderole (snor med kvaster) af lyseblå og rød uld og for stabshornblæseren siden 1852 tillige et banderolenet i de samme farver.

Officerer

Officerernes uniformering var i overensstemmelse med mandskabets, men afveg på følgende punkter. På våbenfrakken blev i stedet for skulderklapper båret skuldergradstegn, enten de såkaldte feltdistinktioner eller til galla epauletter.

Felthuen havde besætning af sølvsnor langs nederste kant og foran under kokarden en såkaldt krampe af sølvsnor, fastholdt af en lille knap. Kokarden havde en sølvbroderet ring. Chakoten var af form som de meniges; i stedet for en kronet sol fandtes fortil en stor stjerne med en forgyldt cirkulær plade, hvorpå fandtes rigsvåbenet i sølv. Officerernes pompon var flad og af sølvtråd, og til galla anlagdes en sort svejf over pomponen samt guldfangsnor i en ring på chakotens bagside. Fangsnor blev desuden båret ved al tjeneste til hest. Til feltbrug skulle chakoten bæres i et sort voksdugsovertræk, som lod schupperne fri. Hertil blev båret mørkeblå pompon som mandskabets.

Det var tilladt at anvende en chakot helt af voksdug med schupper og ring til fangsnor. Da denne såkaldte interim-chakot var betydeligt lettere end den almindelige chakot med overtræk, er der ingen tvivl om, at det har været den mest anvendte.

Kappen var som mandskabets mørkegrå, men havde højrøde kanter om krave og opslag samt "feltdistinktioner" i stedet for skulderklapper.

Af lædertøjssorter var officeren kun normeret med et sortlakeret gehæng med to bæreremme og hvide beslag.

Til galla bar officererne, foruden gallaudstyr på chakoten, et gult skærf med to røde striber i båndet og gule kvaster med røde fyldfrynser.

Alle adjutanter var til al tjeneste siden 1858 reglementeret med et særligt kendetegn, der bestod af en guldtresse (med to røde striber, der var samlet med en guldroset, hvorfra hang to små guldkvaster. Dette kendetegn skulle bæres såvel på våbenfrakke som på kappe om venstre overærme en håndsbred over albuen fastgjort ved rosetten på ærmets yderside.

Efter denne ret detaljerede gennemgang af infanteriets beklædning vil en gennemgang af de andre våbens uniformering i det væsentligste kunne indskrænkes til at omhandle de punkter, hvor denne afviger fra infanteriets. Nærmest til infanteriet med hensyn til munderings- og lædertøjssagernes form kom ingeniørtropperne.

Ingeniørtropperne

Deres mandskabsuniformer afveg fra infanteriets i følgende:

Våbenfrakken havde sorte kravespejl og gule (messing) knapper. Til trods for det sorte spejl var kanterne højrrøde. Ingeniørtropperne bar ingen skuldertal.

Bukserne var mørkeblå.

Felthue som infanteriet.

Chakotens metaldele var af messing.

Kappe som infanteriet, men med messingknapper.

Ingeniørtropperne var desuden normeret mod en arbejdsdragt, bestående af bluse og bukser af ubleget lærred.

Med hensyn til lædertøjet var ingeniørtroppernes ganske som infanteriets, dog med tilføjelse af de til værktøjet nødvendige bæreapparater.

Underofficererne fulgte ligeledes normen ved infanteriet, dog med den forandring, at gradstegnene på ærmerne var gule. Da ingen af ingeniørtroppernes underofficerer var normeret med gevær, bortfaldt for deres vedkommende patron tasker i udrustningen, og tasken på deres livrem havde kun et rum, nemlig til sidevåbenet.

Ingeniørtroppernes minørmestre og konduktører havde grads tegn af sølvsnor analogt med infanteriets overkommandosergenter og som disse fangsnor af sølv til chakoten. Desuden bar de patrontaske i et sort lakeret bandoler mod messingspænde m.v. over venstre skulder. På patrontaskerne et metalornament. Fra gammel tid bar de til galla guld epauletter af særligt mønster. Ingeniørtroppernes trompetere havde højrrøde skulderklapper, og deres bandoler var mørkeblå og gule.

For officerernes vedkommende kan bemærkes, at spejlet på våbenfrakkens krave var af sort fløjl.

Felthuen havde besætning og guldsnor.

På chakoten var alle metaldele forgyldt undtagen pladen midt i stjernen, der var forsølvet. Pomponen var af guldtråd, medens pomponen til feltbrug ligesom mandskabets var mørkeblå.

Kappen var mørkeblå og med højrrøde kanter om krave og opslag.

Officererne var desuden reglementeret med en patrontaske, som blev båret over venstre skulder i et bandoler af guld tresse på mørkeblåt klædesunderlag. På patrontaskens låg fandtes en forgyldt metalkant og kongens kronede navnetræk af forgyldt metal.

Gehængen var forsynet med forgyldte metaldele.

Artilleriet

For artilleriets vedkommende lå uniformeringen meget nær ingeniørtroppernes. Våbenfrakken havde karmoisinrødt spejl og kanter, messingknapper og messingskuldertal.

Bukserne var mørkeblå, og for trænkostabler (beredne) forsynet med skindskridtbesætning og ridestroppe. Felthuen som ingeniørtroppernes.

Chakot som ingeniørtroppernes, for beredne desuden forsynet med en karmoisinrød fangsnor.

Kappe. Den for infanteriet reglementerede mørkegrå kappe var, dog med messingknapper og messingtal, også blevet normeret for artilleriets uberedne. Ridekappen var mørkegrå og havde en ret betydelig vidde og længde, således at den, når rytteren havde den på og løste spændetampen, kunne dække hestens bagparti.

Med hensyn til lædertøjet havde uberedne artillerister principielt samme udrustning som infanteriet, medens beredne havde patrontaske i bandoler og et livgehæng mod lange remme til sabel. Fodmandskabet var kun normeret med en taske på livremmen som fængrørstaske.

1860 skete imidlertid en forandring i disse forhold. Det bestemtes, at patrontasker med bandoler skulle bortfalde for trænkonstabler ved bespændingen, men dog bibeholdes for enkeltryttere. De berednes sabelgehæng skulle være efter samme prøve som rytteriets, dog sort med metaldele af messing. Karakteristisk for disse gehæng var, at de havde en såkaldt S lås.

For fodmandskab bortfaldt fængrørstasken, der for fremtiden skulle være betjeningsrekvisit. Endelig skulle deres gehæng d.v.s. livrem være som de for ingeniørtroppernes underofficerer, d.v.s. forsynet med pladelås og taske, der kun havde rum til sidevåbenet.

For beredne var feltflasken forsynet med lang rem, så at den kunne bæres over venstre skulder. Brødpose var også reglementeret for beredne. De havde ikke tornyster, men derimod en såkaldt mantelsæk af mørkeblåt klæde, der spændtes bag sadelen.

Artilleriets underofficerer havde gradstegn ganske som ingeniørtroppernes. Overfyrværkere havde således sølvskulderdistinktioner og fangsnor af sølv til chakoten.

Trompeterne havde karmoisinrøde skulderklapper med messingtal. Banderolen var mørkeblå og gul.

Da alle artilleriets underofficerer var beredne, havde de rides tropper i bukserne, og skridtbesætning var af kirsej. Af samme grund havde de af lædertøjssorter egentlig kun en patrontaske i bandoler og et sabelgehæng med lange remme, alt af sort læder. Hertil kom feltflaske i lang rem og brødpose.

Med hensyn til gehængen havde artilleriets underofficerer bibeholdt en ældre model, hvis væsentligste kendemærke var en messingpladelås med det danske våben i relief og derunder bogstaverne: KAC.

Bandoleret til patrontasken havde messingbeslag (spænde, skydesløjfe og spidsbeslag). Kommandersergenterne havde på dette bibeholdt det for dem i 1842 reglementerede ovale messingskilt med kongens kronede navnetræk over krydsede kanoner.

1858 tillodes det overfyrværkerne at bære et ornament på patrontaskelåget bestående af to korslagte kanoner med en brændende bombe foroven, alt af messing. Overfyrværkere havde siden 1859 sølvfangsnor i chakoten og fra gammel tid guldepauletter af særligt mønster til galla. Med undtagelse af overfyrværkeren og kommandersergenterne, som havde sølvsabelkvaster, havde underofficererne samme lædersabelkvast, som var reglementeret for beredne menige.

Officererne var uniformeret analogt med det ovenfor for mandskabet og tidligere ingeniørofficerer beskrevne. Bemærkes må det dog, at artilleriets officerer på ydersiden af bukserne havde to brede striber med en mellemliggende passepoil (smal stribe) af karmoisinrødt klæde.

Kappen var mørkeblå med karmoisinrøde kanter om krave og opslag.

Artilleriofficererne bar patrontaske i guldbandoler på karmoisinrødt klædesunderlag. Patrontaskelåget var smykket med et trofæ og to brændende bomber af forgyldt metal, samt en forgyldt metalkant. I trofæet fandtes et ovalt forsølvet skjold med kongens kronede navnehiffer i forgyldt relief.

Rytteriet

Af rytteriet fulgte dragonregimenterne normen ret nøje, dog bortset fra lædertøj og hovedbeklædning.

Våbenfrakkerne var lyseblå, med hvide knapper og karmoisinrøde kravespejl og kanter. Skuldertal af nysølv.

Bukserne var lange og lyseblå, forsynet med skridtbesætning af kirsej og ridestropper.

Felthuen var lyseblå.

Dragonernes hovedbeklædning var fra gammel tid hjelm. Den var af sort læder med kam af sort lakeret blik. Beslagene (og kammens overside) og pladeschupperne på hage remmene var af nysølv. Fortil fandtes samme sol som på infanteriets chakoter. Under højre hagerem sad en presset og malet læderkokarde.

Dragoner 1864

Kappen var en stor lyseblå ridekappe, der under krigen blev båret med opknappet spændetamp over lædertøjet.

Som beredne havde dragonerne særligt lædertøj bestående af karabinrem, patrontaske i skulderrem og gehæng mod to sabelbæreremme. Dette lædertøj forblev hvidt, som det var reglementeret i 1842, men i stedet for de hidtidige metaldele af messing reglementeredes i 1854 disse af nysølv, således at alle metaldele på uniform og udrustning stemte overens.

Karabinremmen var forholdsvis bred og forsynet med spænde og beslag samt med en stor karabinkrog med valse til indhægtning i karabinen; her var også fastgjort den såkaldte kolberem, en smal læderstrop, der kunne knappes om karabinkolben for at forhindre alt for voldsomme bevægelser under ridtet.

Patrontasken var rektangulær, af sort læder, og blev båret i en smallere rem uden spænde. Da begge disse remme blev båret over venstre skulder, var der på undersiden af den bredere karabinrem syet sløjfer, hvorigennem den smallere patrontaskerem blev trukket, således at sidstnævnte faktisk lå under førstnævnte med tasken inden for karabinremmens omkreds.

Til patrontasken fastgjordes ladestokken i en rem, der var tilstrækkelig lang til, at denne uden besvær kunne bruges. Sabelgehængen havde en såkaldt S lås.

Dansk dragonofficer med ureglementerede lange støvler.

For dragonerne var desuden normeret feltflaske i lang rem. Ligesom artilleriets beredne var dragonerne reglementeret med en mantelsæk, der var lyseblå. Underofficererne havde gradstegn ganske som ved infanteriet. Dog bør det bemærkes, at den højeste grad i rytteriet var overvagtmaster, svarende til kommandersergent. Nogen grad svarende til overkommandersergent fandtes ikke.

Trompeternes skulderklapper var karmoisinrøde. Banderolen var som ved infanteriet. Da underofficererne ikke var bevæbnet med karabiner, bortfaldt karabinremmen for deres vedkommende. De bar kun patrontasken i det smallere bandoler, der dog for dem var forsynet med et spænde og beslag (d.v.s. skyder og spidsbeslag).

Overvagtimestre havde sølvsabelkvast, de øvrige underofficerer sabelkvast af platlæder som de menige.

Dragonofficerernes uniform var i det væsentligste forskellig fra de meniges på samme punkter som ved de andre våbenarter.

På bukserne havde de karmoisinrød besætning som beskrevet for artilleriets officerer.

På dragonhjelmen samme stjerne eller sol som på infanteriofficerernes chakoter, kokarden forsynet med en hvid metalring.

Kappen var forsynet med karmoisinrøde kanter på krave og opslag.

Dragonofficerernes bandoler var af sølvtresse på karmoisinrødt klædesunderlag og tasken som for ingeniørofficererne beskrevet, dog var alle metaldele forsølvet.

For officererne blev i januar 1855 indført et gehæng af sølvtresser med nysølvbeslag, men allerede juni samme år bestemtes det, at de desuden i den daglige tjeneste kunne bære sorte gehæng med nysølvbeslag.

Gardehusarerne

Gardehusarregimentets uniformering var stort set, som den havde været for regimentet siden Frederik VI's tid og bestod af:

Dolman af lyseblåt klæde med krave og opslag i samme farve. På brystet havde dolmanen en besætning af hvide uldne snore mellem 5 rækker små kugleformede knapper af hvidt metal. Langs kanterne og på ryggen var den besat med hvide snore, der over opslagets spidser dannede kløverbladsformede udsmykninger. Foruden dolman var husarerne normeret med en kraprød pels, der med hensyn til snorebesætning og form var som dolmanen, men havde krave, opslag og kanter af sort pelsværk. Pelsen var foret med sort stof og desuden forsynet med såkaldte mantekets, d.v.s. bæresnore.

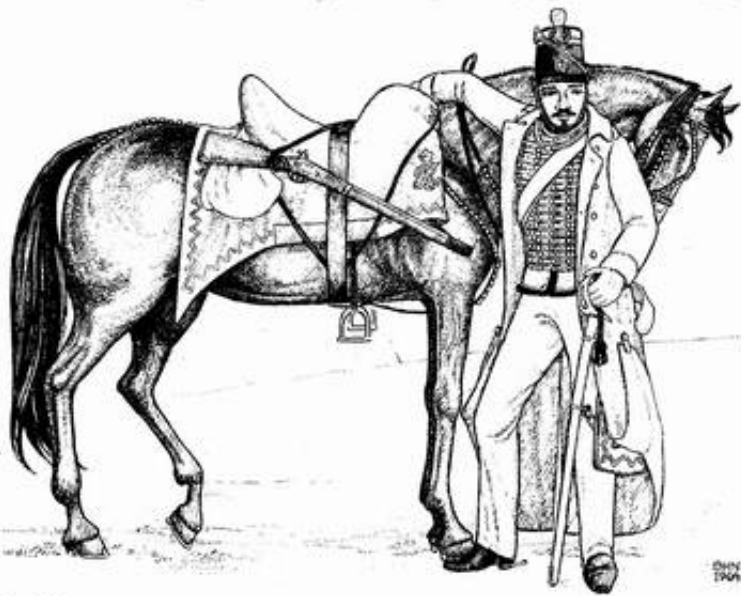
Bukserne. Var lyseblå og på ydersiden besat med hvide passepoils (smalle striber). Felthue som dragonerne.

Chakot af sort filt, konisk - let fremadhældende - med en lige fremstående skygge af sort lakeret læder. Pulden (låret) var ligeledes af sort lakeret læder. Langs øverste kant en dobbelt besætning af hvide lidser, fortil et kronet skjold med det danske våben slået i nysølv, øverst en malet presset læderkokarde med en krampe af hvid tresse. Til chakoten hørte hvid pompon med sort svejf til galla. Til chakoten hørte også hvid fangsnor og kordon. Til daglig tjeneste hvid pompon alene. Til feltbrug var indført et sort voksdugsovertræk. Selvom pelsen foruden at være gallastykke også var vinterpåkledning var husarerne desuden normeret med en lyseblå ridekappe med knapper af hvidt metal.

Lædertøjet var som dragonernes med nysølvmetaldele. I gehængen i 3 hvide remme en såkaldt sabeltaske af brunt læder, der på oversiden var betrukket med lyseblåt klæde, indfattet af en rød takket kant afgrænset med en hvid snor. På det lyseblå felt kongens kronede navnetræk i hvidt broderi. Gehængen blev spændt under dolmanen. Om livet uden på dolmanen blev spændt et såkaldt skærf, der bestod af røde snore med hvide skydere.

Underofficererne gradstegn var hvide og var anbragt over kløverbladet på opslaget. For trompeterne røde svejfer til chakoterne. På dolman og pels havde man for dem bevaret de såkaldte svalereder, der var lyseblå på dolmanen og røde på pelsen og besat med hvide lidser og snore. Det øvrige som ved

dragonerne.

Gardehusarregimentet: Menig

For officerernes vedkommende var uniformeringen efter samme linjer som mandskabets, men pels og dolman var rigt besat med sølvsnore og tresser, yderligere var langs al tressebesætning et rigt broderi af tynde sølvsnore. Desuden var pelsens farve karmoisinrød.

Bukserne havde til galla en besætning, der lignede dragonofficerernes, men var af sølvtresser og sølvsnor, medens de daglige bukser, som mandskabets, havde en hvid passepoil. Al besætning på chakoten var af sølv, undtagen kordon og fangsnor, som var af guld.

Bandoleret var som dragonofficerernes, men patrontasken var af karmoisinrødt klæde, kantet med sølvtresse.

Gehæng med remme var af sølvtresse. Sabeltaskens låg var kantet med sølvblonde, og det kongelige navnetræk var af sølvbroderi. Skærfet var karmoisinrødt og sølv. For at skåne denne kostbare uniform havde officererne til indre tjeneste lyseblå schurapi med sølvbesætning samt en mørkeblå schurapi med sorte snore, til vinterbrug kunne denne sidste have besætning af sort pelsværk.

Både til chakot og sabeltaske var reglementeret sorte voksdugsovertræk.

Husarofficerernes uniformering var så kompliceret, at det ikke lader sig gøre at gå videre i detaljer her.

Livgarden til Fods

Livgarden til Fods havde i højere grad end det øvrige infanteri beholdt uniform og udrustning, som den havde været under første slesvigske krig.

Bjørneskindshuen fra 1842 var stadig felt- eller krigshovedbeklædning.

Felthuen, som var den lyseblå spidshue med hvid besætning og kvast, blev ikke båret i geled- eller felttjeneste. Våbenfrakken var lige som det øvrige fodfolks med hensyn til snit og farve, men adskilte sig ved at være smykket med to knaphuller af sølvtresse på hvert kravespejl og et lignende på hvert opslag, samt kongens kronede navnetræk af nysølv på hvor skulderklap.

På de lyseblå bukser brede hvide striber.

Den grå feltkappe havde navnetræk på skulderklapperne som våbenfrakken, men var i øvrigt af almindelig model for uberedne.

Med hensyn til lædertøjet var det i 1855 blevet bestemt, at Livgarden til Fods skulle beholde de hvide bandolerer til patrontaske og sabel, og derfor blev Gardens tornystre samme år forsynet med hvide remme, dog uden den tværrem, som tidligere havde været brugt. Da nye feltflasker indføres 1857, bestemmes, at Garden som følge af, at den ikke havde livrem, skulle have feltflasker med lang rem til at bære over skulderen ligesom rytteri et. endelig synes det også, som om Garden beholdt hvide brødposer.

Det kan lige nævnes, at Garden - ligesom det er tilfældet i dag - bar sabelkvaster af uld i en hvid skindrem. Kvasterne kom i forskellige farver.

Livgardens underofficerer var gennemgående kendetegnet på samme måde som ved det øvrige infanteri, dog var sparrerne på ærmerne dannet af sølvtrusser. Endelig havde Gardens underofficerer ikke sabelkvaster af guld med rødt, men derimod samme uldkvaster som mandskabet, forsynet med sølvfrynser.

For Livgardens spillemænd var reglementeret røde skulderklapper med det kongelige navnetræk af nysølv både på våbenfrakker og kapper.

Stabstambouren og hoboisterne (musikerne) havde kun disse skulderklapper på kapperne.

På våbenfrakkerne bar stabstambouren epauletter af lyseblåt og sølv. Banderoler og tamboursnore var blå og hvide med sølvfrynser på kvasterne.

For officerernes vedkommende var samme kendetegn gældende som for det øvrige infanteri, dog med sådanne tilføjelser, som de afvigende uniformsstykker medførte. Det kan nævnes, at besætningen på bjørneskindshuens puld, der for gardere og underofficerer var af hvid lidse, for officerer var af sølvtrusse, ligesom besætningen på felthuen bestod af sølvtrusser og sølvsnore. På bukserne blev båret sølvtrusser i stedet for hvide striber.

Endelig var officererne reglementeret med et gehæng, der var af sølvtrusse og forsynet med nysølvbeslag. Livgarden til Hest kom ikke til at deltage i krigen, hvorfor deres uniformering ikke vil blive behandlet her. Inden omtalen af de såkaldte nonkombattanters uniformering, mangler nu kun generalstabens og generalernes uniformering.

Stab

Guiderne (underofficererne ved generalstaben) var uniformeret efter det gængse mønster. Våbenfrakken var mørkeblå med højrøde kanter og hvide knapper. På kravespejlet var to knaphuller af sølvtrusse, og skulderklapperne var langs siderne og foroven indfattet af en sølvtrusse.

Endelig var gradstegnsvinklerne også af sølvtrusse. Huen var mørkeblå som ved infanteriet. Bukserne var mørkeblå uden besætning.

Chakoten var som infanteriets, men den tilhørende pompon var halvt gul (øverst) og halvt rød. Til chakoten hørte desuden en fangsnor af sølv.

Lædertøjet bestod af gehæng med to bæreremme og bandoler med taske, alt af sort lakeret læder med nysølv- eller forsølvede beslag. På patrontaskens låg fandtes det kronede kongelige navnetræk og en metalkant. Foruden de sædvanlige beslag fandtes på bandoleret fortil to skjoldformede plader, til den øverste var fastgjort to kæder med stifter, der var indsat i holdere i den nederste plade.

Generalstabens officerer havde på kravespejlet sølvbroderi af samme mønster som generalernes guldbroderi. De var ikke reglementeret med chakot, men med trekantet hat med rød og gul fjerbusk. Felthuen var som infanteriets. På de mørkeblå bukser til galla sølvtrusser som hos Livgardens officerer,

ligesom gehængen var af samme model som for Livgardens officerer.

Den særlige generalsuniform fulgte det almindelige snit. Våbenfrakken var mørkeblå med højrøde kanter, og knapperne var forgyldte. Kravespejl og ærmeopslag var smykket med guldbroderi af særligt mønster. Det må bemærkes, at lommeklapperne på ryggen, ligesom for Livgardens officerer, var svejfede, og at der på hver sad 3 knapper.

Bukserne var lyseblå og på den udvendige søm besat med brede guldresser.

Felthuen var lyseblå og besat med guldsnore.

Kappen var som fodfolkets, men med forgyldte knapper.

Gehængen besat med guldresser og med forgyldte beslag.

Til galla hørte epauletter, trekantet hat med hvid fjer og skærf.

Endelig var det generaler og generalstabens officerer tilladt at bære en såkaldt løbefrakke (senere kaldet snorefrakke), der var mørkeblå og besat med brede sorte silkebånd. Denne frakke synes i nogen udstrækning at have været anvendt i staben under krigen

Mellemstab

For nonkombattanterne den såkaldte mellemstab (civil-militære embedsmænd), d.v.s. auditører, intendanten, læger og dyrlæger var uniformen følgende:

Mørkeblå våbenfrakke af den almindelige facon med højrøde kanter og forgyldte knapper. Med hensyn til krave se senere.

Lange mørkeblå bukser.

Mørkeblå felthue i officersfacon, men besat med guldsnore. Til uniformen hørte også trekantet hat, som imidlertid ikke blev anlagt under krigen.

I stedet for kappe var reglementeret en såkaldt overfrakke, der var mindre omfangsrig end kappen. Den var mørkeblå og havde opstående mørkeblå krave og gule knapper, men uden kulørte kanter.

Til almindelig tjeneste blev båret en dolk i sort snoregehæng og kun til galla kårde i gehæng af guldsnore.

Det særlige kendetegn for de enkelte tjenestegrene eller korps var kraven. Denne var opstående og havde fortil afrundede hjørner.

Auditører havde sort fløjskrave med en guldbroderet halvåben løvkrans på forsiderne.

Overauditører dertil to stjerner af guldbroderi foran krans en.

Intendanten havde krave af samme mørkeblå klæde som frakken med en rød passepoil langs nederste kant. På kravens forsider et egeløvsbroderi i guld.

Læger havde kraver af mellemlåst fløj med en æskulapstav omgivet af en halvåben løvkrans - alt i guldbroderi - på forsiderne.

Dyrlæger havde krave af mørkegrønt klæde med en guldbroderet roset på forsiderne.

På skulderen blev båret feltdistinktioner - eller epauletter - som officerernes svarende til embedsstillingens rang - eller eventuelt personlig rang. Dyrlæger, som ikke var blevet tillagt særlig rang, bar samme

gradstegn som overfyrværkere ved artilleriet. På overfrakken blev ligeledes båret feltdistinktioner.

Endelig var for lægerne normeret en taske, som blev båret i et sortlakeret bandoler over venstre skulder. Selve tasken havde sider af forgyldt metal, medens låget var af sort lakeret læder med en kant og et ornament - i stil med det på uniformens krave - begge dele af forgyldt metal. I følge bestemmelserne skulle denne taske bæres i felten (og ved større øvelser i marken) og må altså formodes at have været båret under krigen.

Inden man vender sig til de foranstaltninger, som krigen forårsagede, vil der være grund til at omtale de uniformsbestemmelser, der var en følge af reserveofficerselevinstitutionen.

De var normeret med samme uniformsgenstande som for menige ved de respektive våben - våbenfrakke og bukser dog af underofficerskvalitet - men med officershue og, hvor chakot var normeret, med officersinterimschakot - det vil sige chakot af voksdug - med schupper og uldpompon, men uden fangsnor. Ved rytteriet var de normeret med dragonuniform (husaruniform blev ikke båret af dem) med hjelm. Men det fremgår ikke af bestemmelserne, om det er hjelm af mandskabs- eller officersmodel. Med hensyn til udrustning var aspiranter normeret med et officersgehæng til sabel og desuden de lædertøjssorter, der hørte til den tjenestestilling, de beklædte ved den pågældende afdeling.

Som særlig distinktion bar aspiranter (på våbenfrakke og kappe) skulderklapper, indfattet af en metaltræse (langs yderkanterne og foroven) således:

Infanteriet træse: sølv, mellemrum mellem tresser højrodt.

Rytteriet træse: sølv, mellemrum mellem tresser karmoisinrodt.

Artilleriet træse: guld, mellemrum mellem tresser mørkeblåt.

Ingeniørerne træse: guld, mellemrum mellem tresser mørkeblåt.

Officersaspiranter

De aspiranter, der under krigen gjorde tjeneste som underofficerer, anlagde ærmesparrer svarende til den grad, de fungerede i, og det ses, at de brugte at lade disse sparere fremstille af guld- eller sølvtræsser, men det indskræpedes, at dette ikke var tilladt.

Selve krigen og dens forberedelser medførte naturnødvendigt en del omvæltninger, nyskabelser og improvisationer på munderingsvæsenets områder.

Allerede i slutningen af 1863 udfærdiges bestemmelser for den rent administrative del af munderingsvæsenet i felten, og ved kundgørelse for armeen af 7. december 1863 fastsattes et provisorisk regulativ for uniformeringen på feltfod, som også indeholdt uniformsbestemmelser for det personel, der kom til at høre til felthærens hjælpeorganer, og for hvilke der under fredsforhold ikke havde eksisteret nogen uniformering.

I nævnte regulativ bestemmes for alle officerer, at galla ikke kunne befales anlagt under feltforhold. Dette medførte, at epauletter og skærf ikke blev brugt ved felthæren, og at officererne benyttede chakot med voksdugsovertræk eller snarere interimschakot.

For de civil-militære embedsmænd bestemtes ligeledes, at galla ikke skulle anlægges, d.v.s., at trekantet hat og epauletter og kårde ikke skulle bruges. Det siges udtrykkeligt, at felthuen skal bæres i al tjeneste. Sidevåbenet må efter bestemmelserne have været dolk.

Selvom det ikke nævnes, kan det af ovennævnte sluttes, at generalstabens officerer og generaler på feltfod ikke har skullet bære trekantet hat, men har benyttet felthue til al tjeneste.

Ved formeringen af den såkaldte feltintendantur var det blevet nødvendigt at uniformere flere intendanturfolk end i fredstid. For disse fastsattes samme uniform som ovenfor beskrevet for intendantur, dog uden guldbroderi på kraven (og naturligvis uden gallaudstyr) og mørkegrå kappe eller overfrakke i stedet for mørkeblå. Det nævnes, at i tjeneste til hest skulle bæres sabel i stedet for dolk. Denne bestemmelse må antages også at have været gældende for andre af mellemstaben.

De, der var afgivet til trænet, og sundhedstropperne beholdt uniform og udrustning som deres hidtidige grad i stamvåbenet. Ambulance- og lazaretsregenter udrustedes og uniformeredes som regenter af infanteriet.

For de håndværkere, der rykkede i felten med deres afdelinger, normeredes en uniform således:

Mørkeblå våbenfrakke af almindeligt snit med to rækker knapper, gule eller hvide, som det brugtes ved den afdeling, håndværkeren tilhørte, opstående, fortil afrundet, mørkeblå krave med karmoisinrød kant. Ingen skulderklapper og ingen andre farvede kanter.

Mørkeblå bukser og mørkeblå felthue som menige.

Mørkegrå feltkappe som for uberedne med gule eller hvide knapper uden skulderklapper.

Grå kittel og bukser af ravndug til arbejdstøj og sidevåben i livgehæng. Der nævnes intet om livgehængets udseende, men det har efter alt at dømme skullet være sort, af samme form som for artilleriets uberedne.

Endelig fastsættes uniformeringen for mandskab af trænkuskeklassen, det vil sige for kantinesoldater, sygevogtere, ambulancesoldater, kuske, officersoppassere, hestepassere og militærarbejdere.

For alle reglementeres grå bukser og kapper til dels af ældre model enten for beredne eller uberedne efter tjenestens art.

Medens officersoppassere og hestepassere får grå våbenfrakker, normeres de andre med trøjer, der, undtagen for militærarbejdere, specificeres som mørkeblå. For alle - undtagen for militærarbejdere - normeres mørkeblå huer som for menige. For militærarbejdere nævnes kun hue med kokarde, farven specificeres ikke.

De udstyres alle med brødpose og feltflaske med lang rem samt tornyster eller mantelsæk. Men ingen forsynes med livrem eller våben. Da dette mandskabs påklædning, så vidt det kan ses, i høj grad har været sammensat dels af uniformsstykker, som ikke har fundet anvendelse under feltforhold, f.eks. trøjerne, dels af uniformsstykker af ældre model, f.eks. kapper, og dels af i hast fremstillede uniformsstykker, har deres iklædning sikkert ladet noget tilbage at ønske med hensyn til ensartethed. Der har sikkert været brugt ældre mørkeblå kapper, hvor grå ikke har strakt til, og man har sikkert set militærarbejdere med både mørkeblå og lyseblå huer og trøjer.

Kort efter bekendtgørelsen af det ovenfor omtalte "Provisoriske Regulativ" må krigsministeriet give tilladelse til en meget gennemgribende ændring af påklædningen på feltfod, nemlig til aflæggelsen af chakoter. Det er med al mulig reservation, ministeriet går med til dette.

Det sker ved skrivelser af 10. december 1863 til 1. generalkommando, og 2. armédivision, hvori bl.a. står: "at Chakoten af ny Façon fremfor Felthuen afgiver en forsvarlig Beskyttelse mod Vinterens Veirlig, udtaler det (krigsministeriet), at det dog Intet vil have imod, at Infanteriafdelingerne afleverer deres Chakoter, såfremt dette måtte være et fremtrædende Ønske hos Afdelingerne. Det overlader Sagens Afgørelse til Generalkommandoen (Divisionen), efter at denne har givet Regimentscommandeurerne Lejlighed til at udtale sig". Altså er ministeriet overbevist om chakoternes fortræffelighed, men vil man helst være fri for dem, så vær så god, men på eget ansvar. Det kan jo være, at man inderst inde ikke har været helt overbevist. Ved afdelingerne har man imidlertid ikke været i tvivl.

Tilsyneladende kun et regiment - nemlig 18. regiment - beholdt chakoten og bar den i det mindste så længe som til den første tid ved Dybbøl. Derefter forsvandt chakoten helt fra felthæren. Alle andre chakotbærere har fulgt infanteriets eksempel. Intet af de fotografier, der er taget af danske soldater, medens hæren lå ved Dybbøl eller efter stormen, viser chakoten.

Uagtet der allerede i 1861 ekstraordinært var taget skridt til at fremskaffe de nødvendige munderings- og udrustningsgenstande, var man i oktober 1863 ikke nået videre, end at der, når hæren sattes på feltfod, ville mangle udrustning til ca. 10.820 kombattanter og ca. 3.000 nonkombattanter. Dertil kom så den reserve af disse genstande, som var påkrævet på grund af det store slid - og den deraf følgende hurtige udrangering - genstandene var udsat for under en krig.

I begyndelsen af december 1863 fik det militære varedepot derfor til opgave hurtigst muligt at fremskaffe 10.000 sæt munderingsudrustning til infanteri, 1.000 sæt for rytteri, 1.000 sæt for artilleri, 400 for ingeniørtropper, 6.000 par bukser til militærarbejdere (sygevogtere m. fl.), 1.000 frakker og 1.000 kapper, især til officersoppassere. Medens fremskaffelsen af disse munderingssæt stod på, blev der imidlertid allerede i januar 1864 indkaldt 10.000 mand af forstærkningen, som omgående skulle iklædes, og man måtte nu ty til improvisationer. Da det viste sig umuligt at fremskaffe de nødvendige våbenfrakker, gav ministeriet bemyndigelse til, at ca. 7.000 forstærkningsmænd udstyredes mod færøske trøjer (sweatere) under kappen. Lædertøj og anden udrustning var det næsten umuligt at få fremstillet. Man havde allerede i slutningen af december 1863 søgt at få fremstillet 10.000 tornystre ved licitation, men nu det viste sig umuligt at få dem fremstillet på kortere tid end 4 måneder, fastsatte man en lettere model (en slags rygsæk), men ikke engang disse nåede at blive færdige.

I øvrigt blev der givet tilladelse til at fremstille alle lædertøjssager meget forenklet, blot deres anvendelighed ikke forringedes. Størst vægt blev der lagt på at fremskaffe det fornødne antal kapper, da disse jo var stærkt påkrævet i et vinterfelttog. Allerede 5. januar 1863 var det blevet overdraget en københavnsk handlende at fremskaffe 10.000 kapper syet af udenlandsk klæde og lade fremstille 15.000 huer i udlandet.

Også ved varedepotet pågik stadig fremstilling af kapper, og da det ordinære kappetof ikke slog til, greb man - for at fremstillingen af disse så uundværlige munderingsstykker ikke skulle gå i stå - til at fremstille kapper af lyseblåt klæde eller kirsej (buksestof).

Værst synes forholdene at have været ved infanteriet. Behovet var her så presserende, at der ikke kunne være tale om nogen regulering med hensyn til en eventuel ensartethed inden for afdelingerne. Kapper af reglementeret model og gamle omdannede holstenske kapper (som var mørkegrå, men af tyndere stof) samt lyseblå kapper udleveredes mellem hinanden. De tilløb, der ved afdelingerne i marken i begyndelsen gjordes for at foretage ombytninger af kapper, så at f.eks. et regiment udelukkende fik lyseblå kapper og et andet udelukkende mørkegrå, måtte opgives, især på grund af kulden. De lyseblå kapper blev stadig båret imellem de mørkegrå; de forskaffede deres bærere øgenavnet "Førglemmigej" og skal desuden også have haft den ubehagelighed, at de ved deres afstikkende farve afgav et yndet mål for fjendens skytter. (Se mere nuanceret herom hos A.N. Hvidt)

Kun få regimenter, som f.eks. 15. Regiment, undgik helt at få lyseblå kapper i deres rækker.

Ligeså stor forskellighed var der mod hensyn til lædertøjet. Sælskindstornystre af forskellige modeller og tildannede holstenske kalveskindstornystre blev båret mellem hinanden. Også de andre lædertøjssorter var af forskellige modeller. Mest iøjnefaldende var dette vel nok med hensyn til patrontaskerne. I stedet for de reglementerede tasker blev i mange tilfælde anvendt tasker af holstensk model. Disse var betydeligt større end de reglementerede og sad ikke på remmen, men hang under den i to skydesløjfer. De dermed udrustede bar kun en taske midt under bæltespændet.

Mindre grelt synes det at have været ved rytteriet. Tilstrækkelige beholdninger af munderingssager synes at have været til stede, og når 5. Dragonregiment indberetter, at det mangler gehæng til sablerne, som så må køres i vogne, og at det endnu i marts har ca. 100 mand i egne klæder, skyldes dette mere forskellige,

sammenstødende omstændigheder end egentlig mangel på udrustning.

Ved artilleriet skabte oprettelsen af fæstningskompagnierne store vanskeligheder. Også her gik mange i egne klæder, hvorfor man allerede 17. december 1863 måtte fastsætte en daglig godtgørelse for slid på egne klæder.

Diverse

Helt fortvivlet har forholdet været for militærarbejderklassen (trænkuskene m. fl.). Til disse havde man kun udrustning til de 600 mand, der normalt var til tjeneste i fredstid. Det vil forstås, at næsten uovervindelige vanskeligheder måtte tårne sig op, når det ses, at der alene fra 10. november 1863 til 28. januar 1864 indkaldtes 5.750 mand af denne klasse. Det lykkedes dog at få de 600 mand, der indkaldtes til pladskommandantskabet i Flensborg, iklædt, inden de afgik til felthæren, medens der f.eks. til de ca. 2400 mand, som indkaldtes til Odense, blev sendt munderinger og udrustning fra varedepotet direkte til de afdelinger og institutioner, ved hvilke de skulle gøre tjeneste. Det er forståeligt, at et sådant arrangement giver anledning til en mængde besværligheder og forsinkelser ved iklædningen.

Når den nødvendigste iklædning skabte så store vanskeligheder, er det forståeligt, at man fra intendanturens side kun kunne gøre lidt eller intet med hensyn til ekstra beklædning i anledning af det meget ublide vejrlig under felttoget. En stor mængde halstørklæder, vanter, sokker og andre varmende beklædningsgenstande blev ad frivillighedens vej skaffet og sendt til hæren, og disse mere eller mindre civile tørklæder og vanter har også bidraget deres til at give soldaternes ydre et uensartet præg.

I visse måder var officererne som selvbeklædere bedre stillet end mandskabet. Således brugte de i vid udstrækning regnfrakker af vandtæt materiale, og samtidige fotografier viser mange eksempler på kapper med særligt for eller med hætter, tæpper - båret over kapper - og anvendelsen af den såkaldte baslick. Denne er russisk vinterbeklædning i form af en hætte med lange snipper, der tjener som både ørevarmere og halstørklæde.

Se i øvrigt "*Tøjhusmuseets bog om 1864*", København 1964, som denne artikel er et forkortet uddrag af, og for yderligere samtidige billeder "*1864 - den danske soldat i samtidige fotografier ...*" af Per Thornit, København 1978.